

Gergő három győzelme.

„... Már Gergő barátod is elment a huszonkettősökkel, a front-ról küldött a napokban levelet“, — írták nekem hazulról a háború harmadik telén.

— Gergő, gyermekkori jó cimborám! Hová gonoszodott a háború, hogy már a te törékeny, vézna testedet, jámbor lelkedet is igájába fogja? . . .

Föl fogom keresni Gergőt! — vettek rajtam erőt az emlékezések. A huszonkettősök itt vannak szomszédságunkban, sok jó barátom van a tisztek között: hátha sikerülni fog Gergő számára egy kis rést nyitnunk trénhez, raktárhoz, tábori vasúthoz? Öldöklő fegyver ennek az ártatlan mamlasznak a kezében? Fölkeresem és kiválasztom a front szilaj nyájából?

Gergő. . . de ni, ni: megbántódás felhőzi be lelkemet, amint a mult emlékeit rendre idézgetem. Gergőtől egypárszor fájdalmas, megalázó vereséget szenvedtem! Ő bizonyosan nem tud róla, de — lám! — bennem ma is megsajdul legyőzetésem szégyene. . .

Hát csak azért is föl kell őt most keresnem! A háború rostája föléje rázott, most megszabadulhatok attól a félszeg érzéstől, hogy ez az egyszerű, gyámoltalan szolgáltegyen győzelmes magasságban lebeg fölöttem. . .

Téli nyugalom volt a fronton, engedélyt kaptam, hogy látogassak a huszonkettős ezredhez.

Erdők, dombok mögött vitt utam, a háború képe eltűnt szemem elől. A multról gondolkoztam: Gergő barátomnak rajtam aratott kétrendbeli, nagy győzelméről.

I.

Az első győzelem így történt.

Két esztendő már Keresztúron töltöttem, a kollégiumban. Gergővel ekkoriban is fenntartottam a barátságot, nyári vakációkon vele pályáztam legszívesebben. Sokat meséltem neki a városi élet szépségeiről. A kicsi boltról a kollégium közelében, a piaci nagy üzletek kincseiről, panorámák, cirkuszok káprázatos csodáiról.

Gergő sovárgó szemmel figyelte meséimet.

— En is elmegyek! — ujságolta egyszer nyár vége felé. — Az öszön elmegyek, itt hagyom ezt a rongyos falut.

— Ugyan hová mennél?

— Városba . . . keresetre! — moudotta átszellemült arccal.

— S apád? Mit szól hozzá apád?

— Apám el fog engedni. Meglásd, én is elmegyek szerencsét próbálni. . .

Tudta Gergő, mit beszél! Eggyel kevesebb száj télire: kapva kapnak ezen szegény zsellér házban!

A mezei munka elfogytával Gergő csakugyan útra kelt szerencsét próbálni. Ment-mendegélt félnapon át, amerre a Nyikó vize siet a Küküllőbe s meg is érkezett ugyanoda, ahol én koptattam a macskafejű ilasztert: Keresztur városába. Mikor először találkoztam vele, már keresete is volt: boltos fiú lett belőle a vén Lukácsnál. Nem szegődött inas, hanem csak amolyan kifutó, sepregető, lámpatakarító fiúcska. Fehérharisnyája, patkós csizmája, pörge kis kalapja ugyanaz, mint otthon a faluban, csupán egy kis kék előkötő a derekán, a városi élet jelképeül. . .

Ám rajta is beteljesedett a bibliai mondás, hogy aki hű a kis dolgokban, azt többre bizza föllebvalója. A vén Lukács csakhamar megengedte Gergőnek, hogy mikor ráér a pucolástól, cukrot, fűgét, mandulát, zsemlet, kiflit szolgáljon ki a pénzes embereknek.

Nagyot nőtt ezzel a Gergő tekintélye!

Én ugyancsak büszke voltam rája.

— Gergő falumbeli, jó barátom! — dicsekedtem szobatársaim előtt.

Majd minden vasárnap délután meglátogatott a kollégiumban. Szobatársaimmal is barátságot kötött. Mi alsó osztályosok, mindig tőle vásároltunk, ha a piacra vitt dolgunk. A vén Lukácsnak Gergő működése a „nagy forgalom, kevés haszon“ előnyét szerezte meg. Üzlet üzletet fiadzik.

Gergő személyével kapcsolatban hovatovább mind több szó esett egy fogas pénzügyi kérdés megoldásáról, amely a következőképpen állott.

Benkő Misinek, negyedikes barátunknak, volt egy lyukas piculája. A hibás pénzdarab értékesítésére nagyon sok kísérlet történt, de mindenik kudarccal végződött.

Hátha Gergő az a gondviselészerű ember, aki a lyukas piculát teljes névértékben forgalomba tudja hozni?

Következő vasárnap délután, mikor Gergő kopogós csizmájával újra befordult hozzánk, Benkő Misi közölte vele a tervet.

— Gergő, akarsz két krajcárt keresni?

— Akarok biz én! -- mosolyodott el Gergő öregesen. — Jól fog a pénz.

— Hát ide hallgass! Holnap bemegyek hozzátok a boltba s két krajcárért cukrot kérek. Ezzel a lyukas piculával fogok fizetni, látod? . . . Te elveszed a piculát s gyorsan a fiókba csúsztatod, a többi közé. Nyolcat kellene visszaadnod, de csak hatot adsz vissza, kettőt megtartasz jutalmul. . .

Gergő arcát rettenetes düh borzolta föl.

— Mit gondolsz, hogy én megcsaljam a gazdám?

— No, milyen nagy dolog! — biggyesztette ajkát Benkő Misi. — A vén Lukács nem fog rájönni, hogy te csináltad.

— Hát a becsület, hé?

— Szamár vagy! . . .

— No, te ugyan nagyokos vagy! Ezt tanultad a kollégiumban? Erre tanítottak -- csalásra?

Benkő Misi felbőszítette a kicsinylés, szóból szó jött, majd rúgások, sapkák. . . Gergő végül is engedett a Benkő Misi túlerejének s védekezve kihátrált a szobából.

Megdermedve néztem a jelenetet. Majd utánna eredtem Gergőnek s utolértem az utcán. Törölközött, fújt, köpködött a viadal után.

— Fáj-e? -- kérdeztem gyámoltalanul.

Gergő megrázta fejét, győzelmesen mosolygott és nagyot kacsintott rám.

— A cseplesz. . . min jár az esze! Hogy csaljam meg a gazdámát — hm! Hát a nemzetsége vagyonaért. . .

Fényesség árasztotta el Gergő alakját, lekaptam a szememet róla. Mintha szárnyra libbent volna. . . nem tudtam vele lépést tartani, elállott a lélekzetem.

Elbucúztam tőle s nagyszomorún visszakullogtam az iskolába. -- Ezt tanultad a kollégiumban? -- hallottam a Gergő tiszta, fenséges hangját. A vád nekem is szólt. Éreztem -- bár akkor még nem tudtam volna olyan szakszerűen kifejezni -- éreztem, hogy a kultúra engemet is útálatosan megfertőzött. . .

Az üzletben ugyanis, amelyet Benkő Misi a lyukas piculára alapított, többekkel együtt én is csöndes társ voltam.

II.

Gergő második győzelme jóval később, egyetemi hallgató koromban játszódott le.

A mi egyetemi éveink Kolozsváron heves mozgolódások között zajlottak le. Nagy nemzeti mulasztásokat akartunk helyrehozni, nagy magyar célokat akartunk megvalósítani. Az erdélyi magyar falut ki akartuk ragadni a tudatlanságból, rengeteget gyűléseztünk, forrongtunk, vitatkoztunk, kirándulásokat rendeztünk a nép közé.

Ezeknek a lázas éveknél egyikében nagy tervekkel mentem haza szülőfalumba karácsonyi szüenidőre.

A fonót, ezt a léha, korhadt falusi szervezetet meg fogom reformálni, nemesebb tartalommal fogom megtölteni! Azalatt, míg otthon leszek, minden este elmegyek a fonóba, felolvasok, előadásokat tartok elmaradott falusfeleimnek.

Akkor már tisztában voltam a módszer fontosságával. Anyagbeosztást csináltam: fokról-fokra fogom hallgatóságomat a művelődés titkaiba bevezetni!

Első alkalommal egyik kiváló írónk egyik legszebb elbeszé-

lését fogom felolvasni, amely meseszerű hangjával, egyszerű szerkezetével nagyon közel áll a nép lelki világához...

Tervemet közöltem szomszédasszonyommal, Zsuzsa néniével, aki törzsökös tagja és szóvivője volt a fonónak. Tudtam, hogy ő jobban közhírré fogja tenni a nagy újságot, mint száz dobos.

A meghirdetett estén hónom alá vettem a díszkötéses könyvet és beállítottam a fonóba. Sokan voltak nők is, férfiak is. Hiszen a mi népünkben megvan a vágy a művelődésre! — állapítottam meg.

Tisztelettel fogadtak, középre ültettek, a függő petróleumlámpa alá.

Ünnepies csönd támadt, amint a könyvet kinyitottam és olvasni kezdettem a novellát. Figyelnek! — örvendeztem. Csak az orsók halk pergése hallatszott s néha egy-egy félénk köhíntés.

A történet véget ért, behajtottam a könyvet s kérdően néztem a társaságra.

Tompa, tisztelettel teljes pillantások, itt-ott idegenkedő mosolygás.

— Ügyetlenek, még a tetszésüket sem tudják kifejezni!

— Noshát, hogy tetszett? — akartam megoldani nyelvüket. — Héres, szép munka, maguknak is tetszett, úgy-e?

Azt hiszem, kialakult volna a kedvező vélemény. ha először az a csúfszájú, izgága („pap-túró“) Feleki Pista nem szól a dologhoz.

— Ilyen tudományal, kérem igen szépen, Gergő is elé tud állani! — szólt felém a sarokból. — Úgy-e, Gergő? Te is tudsz beszédet mondani!...

Gergő ott kuttogott hátul egy padon, mint ahogy az szégyen, elcsigázott szolgálgegyenhez illik. Sovány arca kigyúlt, amint nevét említették, röstelkedve pillantgatott felém.

— Már hogy tudnék, Pista bácsi! — tiltakozott. — Nem tudok én ilyen szépet...

Az asszonyok fölserkentek, Gergő felé nyújtogatták nyakukat és nyelvelni kezdtek rája, mint a libasereg a közéje tévedt bárányra.

— Bizony, tudsz te, ha akarsz! Nem szégyen az, ha tud valaki. Csak ki vele, mutasd meg!...

Mindnyájan biztatták Gergőt, mintha valami sérelmet akartak volna megtoroltatni vele, amit én követtem el rajtuk. A hangulat mind ellenségesebb lett irányomban.

Úri diplomáciával magam kezdtem Gergőt lehangosabban biztatni.

Végül engedelmeskedett Gergő, előbbre ült kis, kerek székre s elindította a maga történetét. Mulatságos történet volt a *Királyné asszony hét leányáról*. Csakhamar magam is önfeledten csüngtem szavain. Nagyszerűen színezte előadását, pompásan jellemezte alakjait, egyes jeleneteket valósággal megjátszott.

Óriási sikere volt, még a mese végén is erre-arra dőltek az emberek a nevetéstől.

Az öreg Feleki diadalmasan fordult felém :

— No, ugy-e? Pedig nem is könyvből nézte!...

Egyszerre megvilágosodott előttem kudarcom oka! Könyvből néztem, persze! Tilosba tévedtem könyvemmel: egy évezredek óta szabadon hömpölygő, élő, ragyogó művészet útjába!... Könyvből néztem, amit Gergő, az istenáldott művész, könyv nélkül is el tudott mondani, mint a vízfolyás...

Bukásom nagyobb volt, semmint azt azon este megítélhettem. A falú napokon át mindcsak azon mulatott, hogy Gergő milyen akkurátuson földhöz teremtette a tudós urat.

Feledtem mégegyszer a fonóba menni!

III.

Rég volt, boldog békeesség ölén...

Most itt a háború próbája! A nagy rosta mindenkit kimozdított nyugalmából és a maga helyére választott.

Használni fogom az alkalmat s eloszlatom azt a bántó tudatot, hogy Gergő győzelmesen ragyog fölöttem. Erre fordult gondolatom, amint odaérkeztem a huszonkettős ezred frontszakaszához.

Mekkorát fog nézni Gergő, mikor rája köszönök. Félénk tisztelettel fog rám tekinteni: én főhadnagy vagyok, ő egyszerű közkatoná. Akadozni fog, nem fogja tudni, hogy milyen hangon szóljon hozzám.

Talán a medáliáimat is észreveszi!...

Én pedig nyájas, leereszkedő leszek hozzája. Vigasztalni fogom, megnyugtatom a háború veszedelmei felől.

— Bátorság, Gergő! — fogom neki mondani, — nem hal meg mindenki a harctéren. Látod, én már a harmadik évet töltöm idekünt s egy kis sebesüléssel szerencsésen megúsztam.

De nemcsak jó szót fogok adni Gergőnek. Cselekedni fogok érte, megkérem a század parancsnokát, hogy amint alkalom nyílik rája, vezényeltesse hátra az első vonalból, úgy sem igen fogja hasznát venni a jámbornak. Gergőnek — persze — nem árurom el közbenjárásomat, úgy is tudni fogja, hogy az én kezem van a dologban... Sőt, bizonyosan, haza is meg fogja írni, hogy milyen jót cselekedtem vele.

— Hatalmas jóltevő! Ez lesz az én győzelmem Gergő barátomon...

Megérkeztem a huszonkettősök első zászlóaljához. Elétkértem a lajstromot, csakugyan ott volt Máthé Gergely neve a harmadik század közhonvédei közt.

Siettem a harmadik századhoz.

A dolog jól kezdődik: A harmadik század parancsnoka iskola-társam. Könnyű lesz vele a Gergő ügyét megtárgyalni. De majd később, visszajövet, most hadd lássam az emberemet.

— Máthé Gergelyt szeretném látni, — mondtam a század-parancsnoknak.

— Annyira érdekel? — kérdezte csodálkozva. — Csupán érte fáradtál ide?

— Gyermekkori játszótársam volt...

Hát nézd meg, a hadapród majd odakalauzol, nekem sürgős jelentést kell írnom az éjszakáról. Hadapród, kísérd el a főhadnagy urat!

Elindultam a hadapród nyomában. Fedezékek, futóárkok szövevényén botorkáltunk végig, míg végre egy kis ciheresbe érkeztünk, amely elhajolt a front irányából. Néhány lépést tettünk befelé a ciheresbe.

Meggyökerezett a lábam!

Kis tisztáson bükkfa-galyból ütött, alacsony ravatal állott: a ravatalon az én Gergő barátom! Szelíd, halvány arca mintha rám mosolygott volna a füstös, véres köpenyeg alól.

— Hogy történt... mikor? — kérdeztem reszkető döbbennel a hadapródtól.

— Az éjszaka... őrjáraton...

— Szerencsétlen, ugyan hamar megkapta!

— Megkapta, tudnivaló volt, hogy meg fogja kapni, — bólogatott a hadapród. — Kitűnő katona volt, maga vállalkozott a nehéz feladatokra. — Én eleget hevertem odahaza, amíg mások szenvedtek idekünt! szokta mondani. Az éjszaka egy öreg népfőlkelő helyett állott be az őrjáratba. Menjen vissza öreg, magának családja van odahaza, értem nem olyan nagy kár!... Holtan hozták vissza a társai...

Összeroskadt lélekkel álltam a Gergő ravatalánál, alázatos hódolattal néztem nyugodt, szelíd arcára.

— Gergő!... harmadszor is legyőztél engemet. Fölém kerül-tél... most már örökre, utólérhetetlenül!...

Kolozsvár.

Gyallay Domokos.

